

Vasilij Melik

Slovenci o Germanih, Slovanih in Romanih pred 120 leti

Za spoznavanje odnosov, mnenj in predsodkov, ki so jih imeli Slovenci v 19. stoletju do drugih narodov, imamo najboljše vire v časopisju, ohranjenih korespondencah, dnevnikih in spominih, pa tudi v leposlovnih delih. Vse to nam seveda priča predvsem o sodbah izobražencev, vodilnih krogov političnih strank, manj pa o sodbah preprostih ljudi.

Pri razpravljanih te vrste nikdar ne smemo soditi površno in prenašlo; vrednotenja so dostikrat zelo komplicirana in posamezne sodbe druga drugi nasprotujejo. Posebej je treba opozoriti na pokrajinske razlike. Slika, ki jo bom dal, odgovarja predvsem kranjsko-štajerskim slovenskim razmeram, ne upošteva pa primorskih značilnosti in posebnosti, ki so mogle biti v določenih trenutkih kar znatne.

Sodbe o značajih, karakterističnih lastnostih nekega naroda, izrečene brez obzira na politično dogajanje, so drugačne od političnih vrednotenj, ki se mnogo bolj spreminjajo in imajo navadno tudi propaganden namen. Izkušnje vsakdanjih stikov med navadnimi ljudmi so drugačne od političnih gesel, ta pa dostikrat navadno življenje tudi zastrupljajo.

Sodbe o tujih narodih so imele za osnovo dolgo in staro tradicijo, osebne izkušnje, zlasti krajšega ali daljšega življenja v tujini, srečanj s skupinami tujcev doma, vojaškega življenja in vojnih spopadov, najrazličnejše vplive: cerkve, narodnega vodstva, tiska, propagande, mednarodnih dogodkov itd.

Med sodbami z dolgo tradicijo naj omenimo zavest pripadnosti slovanski skupnosti, protiturško razpoloženje in antisemitizem. Antisemitizem, kakor se je kazal na Slovenskem v 19. stoletju, je bil le občutek večje ali manjše antipatije in negativnega vrednotenja, ni pa bilo aktivne antisemitske dejavnosti. Nerazpoloženje do judov/židov se je v 60. in 70. letih povečevalo z vključitvijo judov/židov na Dunaju in v Gradcu v nemško-avstrijsko liberalno, natančneje rečeno ustavoverno stranko ter s tem med nasprotnike slovenskega narodnega gibanja. Zato so Slovenci neprestano pisali o nemško-judovski žurnalistiki – toda ljudje, ki so tako pisali, so bili v istem času najvnetejši bralci in občudovalci pesnika Heinricha Heineja.

Protiturško razpoloženje je izviralo najbrž še iz časov turških vpadov v slovenske dežele v 15. in 16. stoletju, živelo ob avstrijsko-turških vojnah vse do one zadnje pod Jožefom II., se povezovalo z narodnimi pesmimi in vojaškimi dogodkami ter postalo posebej aktualno ob uporabi v Bosni-Hercegovini 1875 in temu sledečih vojnah. Protiturško razpoloženje se je povezovalo s slovanskim čustvovanjem in z versko, krščansko zavestjo. Govorili smo o zatiranih kristjanih, o nesrečnih slovanskih bratih pod turškim jarmom, o divjih Turkih, o turških zvereh, turški krvoločnosti itd. Ob avstrijski okupaciji Bosne se je tradicionalno protiturško razpoloženje vezalo še s spopadi slovenskih vojakov z borci proti okupaciji. Beseda Turki je med temi Slovenci konkretno pomenila bosanske in hercegovske muslimane. Pisma vojakov iz Bosne jih opisujejo kot zveri, ki bi jih bilo treba popolnoma iztreti, ali pa pravijo: »postave so prav take in take imajo tudi oči kakor tisti judje na starih podobah, ki Kristusa mučijo.«¹ Pravi šok za slovenske vojake pa je bil, ko so odkrili, da ti Turki niso pravzaprav nobeni Turki, da govorijo soroden slovanski jezik in da so Slovani.

Slovanska zavest je imela najbrž pri Slovencih dva izvira: prastari občutek jezikovne sorodnosti z bližnjimi in daljnimi slovanskimi narodi in tradicijo skupnega imena, dolgo časa

¹ Slovenski narod 28.8.1878.

identičnega s slovenskim, na eni strani – zavestno težnjo, povezovati slovanske narode, naglašati in oznanjati slovansko slogo, slovansko vzajemnost, krečiti lastno majhnost s slovansko razširjenostjo, številčnostjo in veličino na drugi strani. Slovanska zavest je bila v 19. stoletju vedno bolj značilna lastnost slovanskega narodnega gibanja, večinoma pa je bila povezana z rusofilstvom, s posebnimi simpatijami do največjega slovanskega naroda, edinega, ki je imel lastno neodvisno državo in bil velesila. »Za nas vse Slovane je že sama eksistenca močne Rusije velika moralna podpora«, je pisal Slovenski narod 12.11.1878. Za Stritarja so bili med Slovani edino Rusi merodajni. Ob silnem navdušenju za Ruse pa je bilo resničnega poznavanja Rusije, njene kulture, problemov ali jezika med Slovenci zelo malo. V trditvi nasprotnikov, da Slovana, kadar se srečata, govorita med seboj nemško, je bilo zelo veliko resnice.

V sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja so slovenski izobraženci radi presojali dogodke v svetu z vidika spopadov in tekmovanja treh velikih skupin narodov, romanske, germanske in slovanske. Francosko-nemško vojno 1870/71 so presojali kot zmago germanstva nad romanstvom, z njo je bil spopad med romanstvom in germanstvom končan v romansko škodo, Romani so bili »poteptani in neškodljivi«. ² Zdaj je prišla vrsta na veliki spopad med germanstvom in slovanstvom. Za nekaj časa je bil potreben mir, da se Rusija in slovanstvo okrepi. ³ »Med tem, ko se bosta nemški in romanski zahod med seboj krotila, bo rastla moč in veljava slovanskega severa in vzhoda.« ⁴ Z vstopom v vojno proti Turčiji aprila 1877 je postala Rusija v očeh slovanskega človeka glavni junak dneva. Ljubljanski srednješolci so se igrali med seboj Ruse in Turke – za Turke so bili nemški otroci, za Ruse slovenski. Pri Škofji Loki je še danes gostilna z imenom Plevna, ki ga je dobila po ruski zasedbi mesta in utrd.

Ruske zmage na Balkanu so se zdele Slovincem zgodovinskega pomena na poti k bodoči zmagi slovanstva. Slovansko navdušenje, ki ga najdemo v slovenskem časopisju tega časa, je dostikrat posneto po ruskih in čeških časopisih, vendar kljub temu popolnoma odgovarja slovenskemu razpoloženju. Ob pričakovanju bodoče velike odločilne bitke med germanstvom in slovanstvom mnogi govore o večnem boju med obema skupnostima.

Študent zgodovine Ivan Vrhovec je pri Slovenski matici 1879 izdal knjigo *Germanstvo in njega vpliv na slovanstvo v srednjem veku*. Izraz germanstvo je pomenil pravzaprav samo Nemce. Angleži so bili vrednoteni v slovenskem tisku tistega časa večkrat negativno, a brez posebne prizadetosti. Negativne ocene je bilo krivo predvsem angleško nasprotovanje slovanskim, ruskim interesom v Turčiji, posebno v katoliškem taboru še zaradi odnosa do katoliških Ircev in katoliške cerkve. Drugi germanski narodi so se v slovenskem gledanju komaj pojavljali. Pod Germani je torej razumeti Nemce in v tem smislu je bilo germanstvo vseskozi vrednoteno negativno. Naglašali so nemška grozodejstva v nemško-francoski vojni, z navdušenjem so citirali iz debat v italijanskem parlamentu, da je cesar Viljem prevzel vlogo kroloka Atile. Če podrobneje analiziramo sodbe o Nemcih med Slovenci, bomo ugotovili, da je med njimi več plasti. V vsakdanjem političnem življenju so slovenski politiki posebej nastopili proti »Nemcem prijaznim Slovincem« to se pravi, rojenim Slovincem, ki so bili po svoji zavesti na nemški strani. Slovenska politika namreč svobodne opredelitve za ta ali oni narod ni priznavala, zato ji narod ni bil vsakodnevni plebiscit kakor Ernestu Renanu, ampak z rojstvom dano neizpremenljivo dejstvo.

Vsakdo, ki mu je bil materinski jezik slovenski, je bil po tem mnenju dolžan ostati Slovenec, sicer so ga šteli za odpadnika, renegata, narodnega izdajalca, zanj je veljalo posebno ime nemčur. Slovenska politika je stalno naglašala, da zoper prave Nemce nima nič, da z njimi tudi nima konfliktov, da njen glavni politični boj velja nemčurjem. Tudi na prave Nemce so gledali različno. Tu moram samega sebe nekoliko opravičiti: uporabljam terminologijo, kakor so jo uporabljali Slovenci pred sto leti in ki je seveda v marsikaterem pogledu različna od današnje. Pod Avstriji je v tistem času razumeti vse prebivalstvo Avstrije, ki se je po narodnosti ali jeziku delilo na Nemce, Čeha, Slovence, Italijane itd. Za nemške prebivalce Avstrije zato ne moremo

² prav tam 10.10.1870.

³ prav tam 14., 23., 30.12.1871.

⁴ prav tam 6.10.1870.

uporabljati izraza Avstrijci ampak edinole Nemci. Avstrijci smo bili namreč domala vsi Slovenci. Izraz Nemci je pa seveda pomenil vse nemško govoreče ljudi kjerkoli, v Švici, v Avstriji, v novi Bismarckovi Nemčiji. Švicarski Nemci so bili Slovincem simpatični kot vsi Švicarji, ker so uredili jezikovno enakopravnost. Najbolj negativno so vrednotili Slovenci Nemce kot zgodovinsko kategorijo: ker so v srednjem veku z vsemi sredstvi uničevali Slované ob Labi, preganjali sv. Cirila in Metoda, germanizirali slovensko zemljo in tako naprej. Od sodobnih Nemcev so najbolj negativno vrednotili Pruse, nove nosilce germanske moči, še posebej kot tiste, ki bi utegnili razbiti Avstrijo in si podrediti češke in slovenske dežele, kar bi pomenilo smrt za Slovence. Med avstrijskimi Nemci so torej zaslužili najslabšo slovensko oceno tisti, ki so škilili čez mejo v Nemčijo, ki so se navduševali nad pruskimi zmagami in nad Bismarckom, torej prusoljubi. Izven političnega področja negativnih sodb o Nemcih pravzaprav ni bilo, tudi vsakdanje življenje je kazalo, da so slovenski študentje in izobraženci veliko živeli v nemškem okolju, se od njega učili, bili v stalnih stikih z njim, dosti je bilo tudi osebnih povezav.

Glede Romanov so si slovenska mnenja bila precej različna po svetovno-nazorskem gledanju. Pred leti sem obširneje pisal o slovenskih pogledih na francosko revolucijo.⁵ Liberalni krogi so gledali na romanske narode zaradi razvoja zadnjih sto let precej navdušujoče. Slovenski narod je kazal posebne simpatije za Francijo v času francosko-pruske vojne, ko je Napoleon III. izginil s prizorišča. V teh simpatijah se je kazalo protinemško razpoloženje ter liberalno navdušenje za deželo, odkoder je »pred 78 leti rumeno sonce svobode... blagonosne žarke razlilo po vesoljnem svetu«.⁶

Valentin Zarnik je trdil, da je značaj Slovanov podoben značaju romanskih narodov, zlasti Francozov, ki jim je posebej hvaležen za francosko revolucijo, ki je odpravila germanski fevdalizem in ustvarila podlago sedanje civilizacije.⁷ Pokazal se je za prijatelja Francozov, tega »ošabnega in obenem ljubeznjivega naroda«,⁸ Italijanov in sploh romanskega sveta. Zarnik je ogorčeno pisal proti nemški prilastitvi Alzacije in Lorene: »Naše mnenje o tem važnem vprašanju je, da to v prvi vrsti Alzačane in Lorence same briga, da imajo oni sami odločati, ali hočejo Francozi ostati ali Nemci postati in edino mnenje Alzačanov in Lorencev je odločilno, ako se hoče v resnici spoštovati civilizacija 19. stoletja, da se namreč ne odstopajo prebivalstva kot črede ovac temu ali drugemu jakšemu gospodarju po principih 9. ali 10. stoletja.«⁹

Podobno so slovenski liberalci pozdravili zedinjenje Italije in se navduševali za Garibaldija. Iz romanskega sveta so prihajale ideje, ki so navduševale Zarnika. Navajal je stališča stvariteljev zedinjene Italije od Mazzinija do Cavourja: »Vsak narod ima neoskrunljivo prirojeno pravico do izobraževanja in vobče do civilizacije na narodni podlagi v materinem jeziku; vsak narod je v politični zadevi sam popolnoma gospodar samega sebe in svoje usode.«¹⁰ »Slovenski narod« se je tudi ves raznežil, ko je bila proglašena v Španiji republika in je pisal, da veje v slovenskih narodnih pesmih nek simpatičen duh do španske dežele.¹¹

Katoliško-konservativni tabor je gledal drugače: niti ni hvalil francoske revolucije, zedinjenje Italije se mu je zdelo atentat zoper zakonite pravice vladarjev, protestiral je tudi proti temu, da je postal Rim prestolica Italije. Seveda pa sta oba tabora, katoliški in liberalni, nastopala enotno protiitalijansko tam, kjer sta čutila slovensko narodno in jezikovno ogroženost. Med preprostimi ljudmi so mnogo sodb o Italijanih ustvarjali spomini slovenskih vojakov z bojišč v Italiji.

Ob tem navdušenju liberalnih Slovencev do romanskih narodov pa je zanimivo, da so naši liberalni pisatelji Jurčič, Levstik in Stritar odklanjali velik del francoske sodobne literature, ki se

⁵ Zgodovinski časopis 44, 1990, str. 405–412.

⁶ Slovenski narod 8.10.1870.

⁷ prav tam 6.4.1871.

⁸ prav tam 8.12.1870.

⁹ Miroslav Gorše, Doktor Valentin Zarnik, Ljubljana 1940, str. 71.

¹⁰ prav tam str. 68.

¹¹ Slovenski narod 15.2.1873.

jim je zdela premalo npravna. Levstik je zapisal, da je vsebina francoskih dram, polnih zakonolomstva, znak pešajočih narodov, Stritar je napisal, da je narod, ki hlasta po Zolajevih nagnusnih spisih, nevreden slovenskih simpatij in da se bliža svojemu propadu.

Slovenci so torej pred sto leti pričakovali po eliminiranju Romanov odločilni spopad med Germani in Slovani. Nekateri so pri tem predvidevali v bližnji bodočnosti veliko odločilno vojno, drugi, kakor Stritar, pa so menili, da si bodo Slovani pridobili svet z evangelijem ljubezni ali z rešitvijo socialnega vprašanja.¹² Malo znan slovenski pisatelj Tone Tinguš pa je leta 1871 napisal romantično melodramo z naslovom *Vojska in Mir*, v kateri so po divji vojni Romani, Germani in Slovani, ki so jih vodili Jean, Ernst in Mirko, sklenili večni mir, okrepljen z vsemi mogočimi medsebojnimi ženitvami.

Zusammenfassung

Die Slowenen über die Germanen, Romanen und Slawen vor 120 Jahren

Vasilij Melik

Zum Verständnis der traditionellen Urteile von Slowenen über fremde Nationen gilt es vor allem, das Gefühl der Zugehörigkeit der Slowenen zur Gemeinschaft der slawischen Nationen, die antitürkische Stimmung und den Antisemitismus zu erwähnen. Der slowenische Antisemitismus des 19. Jahrhunderts wies zwar keine antijüdischen Aktivitäten auf, dennoch erstarkte – parallel zum jüdischen Engagement für die Verfassungstreue Partei und zu ihrer antislowenischen Haltung – die Abneigung der Slowenen gegenüber den Juden. In diesem Zusammenhang muß die Begeisterung der Slowenen für Heinrich Heine erwähnt werden. Die antitürkische Stimmung erstarkte vor allem anläßlich der Ereignisse in Bosnien und der Herzegowina 1875–1876. Mit großer Überraschung mußten die slowenischen Soldaten in Bosnien feststellen, daß die Gegner, die sie für Türken hielten, in Wirklichkeit Slawen waren. Die slowenischen Liberalen empfanden große Sympathie für die romanischen Völker. Während des deutsch-französischen Kriegs sympathisierten sie mit den Franzosen und hoben ihr Recht auf Elsaß und Lothringen hervor. In diesem Krieg sahen sie den Sieg des Germanentums über das Romanentum und hofften auf einen künftigen Sieg des Slawentums über das Germanentum. Dieser Sieg sollte durch einen Entscheidungskrieg errungen werden, oder, so Stritar, durch das Evangelium der Liebe oder durch die Lösung der sozialen Frage. Der weniger bekannte Schriftsteller Tone Tinguš verfaßte 1871 ein romantisches Melodrama *Vojska in mir* (Krieg und Frieden), in dem nach einem blutigen Krieg die Romanen, Germanen und Slawen den ewigen Frieden schließen und untereinander heiraten.

¹² Josip Stritar, Zbrano delo, ur. France Koblar, 2, 1953, str. 278–79. 1956, str. 40 ss, 204–10, 1957, str. 154.